

RIVEISTÄ JA RIVIEN VÄLISTÄ

JONATHAN POTTER & MARGARET WETHERELL. **Discourse and Social Psychology.** Beyond Attitudes and Behaviour. Sage, London 1987. 216s.

Maailmamme on täynnä tekstiä, kirjoitettua tai puhuttua. Koko ihmisyytemme rakentuu kielen, tarinoiden ja vuorovaikutuksen varaan. Kieli ei ole vain kommunikaation koodi, vaan sisältää myös valtavan määrän kaiken aikaa luovia ja sirkulaarisia ajatteluprosesseja. Tältä pohjalta tämä yksi diskurssianalyysin perusteoksista pyrkii valottamaan sitä ymmärrystä joka on syntynyt sosiaalisten tekstien tutkimuksesta ja osoittamaan, miten useimmat perustavaa laatua olevat teoreettiset huomiot voidaan 'avata uudelleen' ja asettaa erilaiseen valoon perinteisiin tulkintoihin nähden.

Diskurssianalyysillä on vankka pohja filosofiassa, sosiologiassa, semiotiikassa ja kirjallisuudessa. Sosiaalipsykologian kentällä se on kuitenkin suhteellisen uusi, joskin erittäin sopivaksi arvioitu tutkimusmenetelmä. Se sai alkunsa 1900 –luvun jälkipuoliskolla kielitieteilijä Noam Chomskyn vaikutuksesta Yhdysvalloissa, ja voimakasta tuulta alleen aivan vuosisadan lopulla psykolingvistisenä ja etnografisena metodina.

Kirjoittajat näkevät diskurssianalyysin aivan omana sosiaalipsykologisen tutkimuksen haaranään, jopa ravistelevat traditionaalista sosiaalipsykologista teoriaa sen sosiokulttuurisen ja semioottisen näkemyksen puutteesta. Diskurssianalyysi kvalitatiivisena menetelmänä tuo tutkimuksen kentälle oman traditionsa, pyrkien välttämään tutkijaa harhateiltä, joihin liialliset ennakko-oletukset ja kontekstista irroitettut tulkinnat ja väittämät voivat viedä. Jos perinteinen tutkimus korostaa muuttujien välisiä suhteita, on diskurssianalyysin fokuksena ilmaisun rakenne ja jäsenitys. Nämä suoranaiset vastakkainasettelut ovat tuoneet sosiaalipsykologiseen keskusteluun varmaankin toivottua liikettä!

Teksti ei ole sitä miltä se näyttää – diskurssianalyysin näkökulmasta. Kun tavallisesti ymmärrämme lukemamme tai kuulemaamme informaationa sinällään, kertoo se sen lisäksi paljon muutakin sosiaalisesta kontekstista ja rakenteista joissa

niin kirjoittaja ja puhuja kuin lukija ja kuulijakin elää ja toimii. Teksti tarinana on mielenkiintoinen näkökulma. Jokainen kertomus on versioiden versio, selostusten selostus. Tarinalla ei oikeastaan ole alkua eikä loppua!

Diskurssianalyysin vahvuus on sen tarkkuus ja täsmällisyys, mitä tulee tutkittavaan aineistoon. Se keskittyy tutkimaan itse puhetta, ei sen välittämää viestiä. Diskurssianalyysi ei kuitenkaan 'kerro totuutta' sen enempää kuin itse tarinakaan. Keskeistä on, miten puhe jäsentyy ja mitä se itse tekee. Tekstit ovat harvoin suoria heijastuksia tai kuvauksia tilanteista, tapahtumista ja kohteista, paremminkin ne luovat ja rakentavat niitä aktiivisesti. Variaatiot muotoutuvat tilanteen ja läsnäolijiden mukaan. Tarinat luovat kohteilleen merkityksiä, jotka eivät välttämättä ole tosia, vaan muuntuvat tarinan kertojan ja kuulijan mielen maailman mukaisesti. Ystävälle puhutaan samasta asiasta eri tavalla ja eri sanoin kuin virallisissa yhteyksissä. Eri konteksteissa puheella on eri säännöt. Sanoilla on oma dialektiikkansa ja konnotaationsa; yksi arvottaa saman käsitteen positiivisesti, toinen negatiivisesti. Irrallinen sana voidaan ymmärtää hyvin eri tavoin erilaisessa toimintatavassa tai kulttuuriympäristössä. Vaikkapa värit tai ideologiset ilmaukset ovat oivia esimerkkejä tästä. Kieli on sekä kulttuurinen että psykologinen ajattelun tuote.

Mielenkiintoinen analogia on puheen tai keskustelun vertaaminen dialogiin näytelmässä, jossa yleensä pysytellään annetussa tekstissä ilman improvisaatiota ja etukäteen harjoiteltuine nyansseineen. Todellinen vuorovaikutushan ei ole tällaista, vaan keskustelijat tarkkailevat kumppaneitaan ja reagoivat intuitiivisesti seuraavalla puheenvuorollaan yleensä edelliseen. Juuri tämä tekee kielen tutkimisesta kiinnostavan ja perustellun. Kaikki teksti on analysoitavissa ja kyseenalaistettavissa, toisin kuin esim. tieteellinen tutkimus, vaikkapa fysikaaliset ilmiöt, jossa yleensä pidetään kiinni faktoista.

Informaatio jonka kohtaamme päivittäin, sisältää lukuisan määrän luokitteluja, päivän uutisista tieteellisiin tutkimustuloksiin. Luokittelu on luonnollista ja tyypillinen tapa käsitellä asioita ja tapahtumia, ja tärkeää muodostaessamme käsitystämme yhteisöistä joissa elämme. Toki se on perinteinen sosiologinen tutkimuskohde, mutta harvoin arjessa kiinnitämme siihen suurtakaan huomiota.

Mielenkiintoiseksi sen tekee diskursiivinen lähestymistapa, joka asettaakin tämän luonnollisen ja tyypillisen ilmiön tarkastelun kohteeksi itsessään.

Myös minuus, joka on yksi sosiaalipsykologian keskeisiä tutkimusalueita, saa uusia vivahteita, kun sitä katsotaan kielenkäytön ja sen ulottuvuuksien näkökulmasta. Ei ole vain yhtä minää, vaan kontekstista riippuen minuuskin vaihtelee. Diskurssianalyysi keskustelee myös antropologisen tutkimuksen kanssa; alkuperäiskansojen käsitykset ihmisen mielestä ja minän olemuksesta ovat mielenkiintoisia ja laajentavat perinteistä kuvaa. Mielikuvien kautta syntyvä tarina, metaforinen minä, synnyttää aivan uudenlaisia ja ennen tiedostamattomia näkymiä itsestä. Kun tarkastellaan kielellistä ilmaisua jota kertoja käyttää, vaikkapa kielipillistä minää, subjektia ja objektia tai persoonamuotoa, rakentuu minästä aivan erilainen kuva!

Diskurssianalyysin yhtenä kantavana teemana on näkemys siitä, että ihminen ilmaisee itseään eri tavalla eri tilanteessa ja asiayhteydessä. Näin esim. asenteiden tutkiminen ilman tämän huomioimista, tuottaa vääristynyttä tietoa, sikäli kuin absoluuttisen informaation löytäminen ylipäänsä on mahdollista! Diskurssianalyysin tarkoitus ei siten ole vaikuttaa asenteisiin vaan tuoda ne näkyviksi. Ei myöskään esittää tulkintoja ilmiöistä ja tunteiden ilmaisusta vaan nostaa analyysin kautta esiin mm. puheen sävyt ja rytmi, joiden avulla em. ilmiöt ovat paremmin todennettavissa.

Myös siihen, miten ilmaisemme itseämme, tunteita ja ajatuksiamme, teos esittää sekä perinteisen sosiaalipsykologisen että diskursiivisen näkökulman. Ilmaisuumme voidaan tarkastella sosiaalisena puheena (social presentation), jossa ikäänkuin subjektin ja objektin väliin jää ulottuvuus, joka muodostuu abstrakteista ja konkreettisista elementeistä sosiaalisessa kontekstissa. Mielikuvat ja uskomukset esimerkiksi sosiaalisesta hyväksynnästä ohjaavat ilmaisua. Ryhmäidentifikaatio, luontainen pyrkimys yksimielisyyteen ja käsitteellistäminen ovat myös merkittäviä. Diskurssianalyysin keinoin voidaan kuitenkin esittää myös selittävä skaala (interpretative repertoire), jonka mukaan ilmaisuun vaikuttavat uskomukset, ajattelu ja sosiaalinen asiayhteys on suhteellinen. On tärkeämpää tuoda esiin ilmaisun eri ulottuvuuksia, sävyjä ja elementtejä mahdollisimman autenttisesti, kuin löytää lopullisia ratkaisuja tai yrittää selittää kaikkea.

Diskurssianalyysistä kiinnostunut löytää teoksesta tiiviin 'käsikirjan', joka kuvaa menetelmää kymmenen vaiheen kautta. Ominaista menetelmälle on, että tutkimuksen kohteena on puheen ja keskustelun jäsentyminen, rakenne ja tarkoitus. Näytteiden, äänite- ja kirjallisten dokumenttien, merkittävyys ja kiinnostavuus on autenttisuudessa ja 'tavanomaisuudessa'. Valmiiden näytteiden lisäksi tutkija voi hankkia informaatiota haastattelemalla, joka poikkeaa perinteisestä siinä, että tutkijan rooli on aktiivisempi ja struktuuri epämuodollisempi. Strategia ja valmentautuminen on silti ensiarvoisen tärkeää. Koodauksen I. litteroinnin avulla aineistoa voidaan organisoida tarpeen mukaan johdonmukaisesti ja luotettavasti. Analysoinnissa fokus on yksityiskohdissa ja variaatioissa. Arviointi perustuu tulosten yhteneväisyyteen, osallistujien orientaatioon, uusiin tutkimusongelmiin ja hyödynnettävyyteen. Raportoinnin tarkoituksena ei ole pelkästään luetella tuloksia, vaan antaa lukijan käyttöön tutkijan omia tulkintoja, johtopäätöksiä ja arvioita. Sovellutusten löytäminen on erittäin tärkeää, muuten 'vain sanojen, ei oikeiden asioiden' tutkiminen jää irralliseksi. Se mahdollistuu esimerkiksi pukemalla tutkittu diskurssio mahdollisimman yleisesti ymmärrettävään muotoon tai jatkamalla keskustelua tutkittavien kanssa tulosten pohjalta.

Diskurssianalyysi ei ole tutkimusmenetelmänä helpoimpia, lähtien sen peruseräiteistä. Se tuntuu sisältävän niin paljon mahdollisuuksia ja piileviä yhteyksiä, että se on helppo kyseenalaistaa. Tämä epävarmuus kuitenkin kuuluu menetelmän reflektiiviseen ja suhteelliseen luonteeseen. Mitä tulee ihmismieleen ja sen tuotokseen, kieleen, se sisältää vielä niin paljon mysteereitä ja paradokseja, että niiden tutkimisessa tulevaisuus on tarpeen.

Teos on diskurssianalyysia hyvin selventävä, mutta samalla myös yksiselitteisyydessään tai mustavalkoisuudessaan provokatiivinen, ja herättää yhtä paljon kysymyksiä kuin vastauksia. Teoksesta on piakkoin tulossa uusi painos, jossa todennäköisesti tarkistetaan hieman kritiikkiä muuta sosiaalipsykologista tutkimusta kohtaan - se kun jo muuttunut diskurssianalyysin synnyttämän keskustelun myötä.